



Suomen Romaniyhdistys ry
Finitiko Romanengo Sankiba • Finlands Romaniförening ry

VARJORAPORTTI SUOMEN ROMANIPOLIITTISEN
OHJELMAN TOIMEENPANOSTA
*STRATEGIAN MENESTYKSELLISEN
TOTEUTTAMISEN RAKENTEELLISET JA
HORISONTAALISET EDELLYTYKSET*



**VARJORAPORTTI SUOMEN
ROMANIPOLIITTISEN OHJELMAN
TOIMEENPANOSTA**

*STRATEGIAN MENESTYKSELLISEN TOTEUTTAMISEN
RAKENTEELLISET JA HORISONTAALISET EDELLYTYKSET*

Tämän raportin on laatinut Suomen Romaniyhdistys ry, joka on voittoa tavoittelematon kolmannen sektorin järjestö. Raportti on laadittu osana romanijärjestöjen romanipoliittisten ohjelmien seurantahankkeen Roma Civil Monitor –pilottiprojektia (*Capacity building for Roma civil society and strengthening its involvement in the monitoring of National Roma Integration Strategies*). Pilottiprojekti on toteutettu Euroopan komission Oikeus- ja kuluttaja-asioiden pääosaston toimeksiannosta. Projektia koordinoivat *Center for Policy Studies of Central European University (CEU CPS)*, kumppaneinaan ruohonjuuritason romaniorganisaatioiden verkosto (*Roma Grassroots Organisations Network*, eli *ERGO Network*), *European Roma Rights Centre (ERRC)*, *Fundación Secretariado Gitano (FSG)* ja *Roma Education Fund (REF)*, toimeenpanijoinaan noin 90 kansalaisjärjestöä ja asiantuntijaa jopa 27 jäsenmaasta. Vaikka CEU koordinoi Roma Civil Monitor –pilottiprojektia, jonka osana raportti on laadittu, raportti esittää tekijöidensä löydöksiä eikä välttämättä heijasta CEU:n näkemyksiä. CEU:a ei voi pitää vastuussa raportin sisältämän tiedon käyttötavoista.

SISÄLLYS

SISÄLLYS	5
LYHENTEET	6
YHTEENVETO	7
JOHDANTO	8
HALLINTO JA YLEISET TOIMINTAPUITTEET	11
Romanien osallisuuden saaminen vallitsevaksi käytännöksi ministeriöissä ja kansallisen tason julkisvallan organisaatioissa	11
Romanien osallisuuden saaminen vallitsevaksi käytännöksi hallinnollisella tasolla paikallisorganisaatioissa	12
Romanien osallistumisen ja voimaantumisen edistäminen	13
Suuribudjettisten ohjelmien tehokkuustakuut	13
Kansalaisyhteiskunnan mahdollisuudet saada rahoitusta romanien osallisuustoimintaan	14
Romanien tilannetta koskevan luotettavan datan saatavuus	14
Romaninaisten, -lasten ja -nuorten erityistarpeisiin kohdistuvat menettelytavat ja toimenpiteet	15
SYRJINNÄN VASTAINEN TYÖ	16
Rodullisen ja etnisen yhdenvertaisuuden direktiivin toteuttaminen	16
Segregaatio koulutuksessa ja asuinalueilla	17
Poliisin harjoittama syrjintä ja romanien asiaton kohtelu oikeusistuimissa	18
ROMANIVASTAISUUTEEN TARTTUMINEN	20
Syrjinnän vastaisen taistelun institutionaaliset puitteet ja romanivastaisuuteen puuttuminen	20
Vihapuhetta ja viharikoksia vastaan toimiminen	20
Romanien tietoisuus syrjinnästä, romanivastaisuudesta ja viharikoksista	20
SUOSITUKSET	22
KIRJALLISUUS	23

LYHENTEET

DG JUST	Euroopan komission Oikeus- ja kuluttaja-asioiden pääosasto
EDUFI	Opetushallitus
ESF	Euroopan sosiaalirahasto
FLHR	Ihmisoikeusliitto
FRA EU	Euroopan unionin perusoikeusvirasto
HSL	Helsingin seudun liikenne
NGO	kansalaisjärjestö
ROMPO	Suomen romanipoliittinen ohjelma 2010-2017
RIKU	Rikosuhripäivystys
STEA	Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus

YHTEENVETO

Huolimatta pitkästä historiastaan Suomessa muiden suomalaisten rinnalla romanit ovat edelleen väheksytty ryhmä. Heillä on lain edessä sama asema kuin muillakin Suomen kansalaisilla, mutta käytännössä suomalaisessa yhteiskunnassa on suuria eroja yhtäläisten mahdollisuuksien ja valmiuksien saavuttamisessa. Suomen romaneja on pidetty hyvin integroituneena ryhmänä siitä näkökulmasta, että heillä on mahdollisuus sosiaaliturvaan, toimeentulotukeen ja pysyvään asumiseen, mutta sosiaalisen, kulttuurisen ja taloudellisen tasa-arvon varmistamiseksi tarvitaan edelleen positiivista erikoiskohtelua. Yksi haastavimmista aiheista on työllisyys,¹ joka tulee olemaan toisen kansallisen romanipoliittisen ohjelman keskeisiä analysoitavia aiheita.

Hallinto ja yleiset toimintapuitteet

Romanien oikeuksien edistämiseksi toimivia valtiollisia ja hallinnollisia rakenteita pidetään Suomessa hyvinä. Suomen romanipoliittinen ohjelma (ROMPO)² on osa vallitsevia käytänteitä valtiollisella tasolla, mutta haasteena on, miten ROMPON hyvät aiheet muuntuvat toiminnaksi paikallistasolla. Tämä vaatisi lisää resursseja sekä paikallisviranomaisten ja romanijärjestöjen yhteistyötä. Suomessa on vahva poliittinen tahto edistää romanien oikeuksia ja poliitikkojen mukaan Suomi haluaa olla romanien osallisuuden edelläkävijä. Haasteena on muuntaa hyväntahtoisuus konkreettisiksi toimiksi, jotka edistäisivät kulttuurista ja sosiaalista tasa-arvoa sekä oikeudenmukaisuutta.

Syrjinnän vastainen toiminta

Pohjoismaana Suomea pidetään yhtenä sukupuolten välisen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden johtavista maista. Viime vuosien kehitys on ollut, että tasa-arvoa tuetaan yhteiskunnassa yleisesti hyväksyttynä periaatteena, ja sitä vaaditaan myös vähemmistöryhmien sisällä. Vallitseva ajattelusuuntaus suosii ryhmien ja yksilöiden tasa-arvoisten oikeuksien edistämistä. Romanien kohdalla tämä lähestymistapa on hankala, koska se jättää huomiotta historiallisen painolastin, joka määrittää sosiaalisia suhteita valtaväestöön. Stereotypiat ja asenteet istuvat syvällä suomalaisten enemmistön mielissä. Kuten seuraavassa luvussa esitetään, olisi hyvä organisoida romanivastaisuutta hälventäviä kampanjoita. Romanien näkyvä osallistuminen jo olemassa oleviin, enimmäkseen kansalaisjärjestöjen vetämiin syrjinnän vastaisiin kampanjoihin on hyvä merkki.

Romanivastaisuuteen puuttuminen

Romanivastaisuuden (antigypsyism) käsite ei Suomessa ole yleisesti tunnettu. On muutamia harvoja romaniaktivisteja, jotka ovat olleet mukana kansainvälisessä romaniliikkeessä ja jotka siten yrittävät parantaa tietoisuutta romanivastaisuuden käsitteestä myös Suomessa. Tämä tietoisuus ei ole vielä levinnyt väestössä laajemmin, ja asian eteen tulisi tehdä enemmän töitä. Tälle asialle ei myöskään annettu riittävästi painoarvoa tämänhetkisessä kansallisessa romanipoliittisessa ohjelmassa.

¹ Haastattelu Romaniasiain neuvottelukunnan jäsenen, M. Laitin kanssa 2018.

² Työryhmän esitys kansalliseksi romanipoliittiseksi ohjelmaksi. Työryhmän raportti saatavilla: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/finland_national_strategy_2009_en.pdf

JOHDANTO

Suomen ensimmäinen romanipoliittinen ohjelma eli ROMPO laadittiin vuosille 2010-2017 ja julkaistiin joulukuussa 2009. Tiedetään kuitenkin, että ohjelman ensimmäinen versio julkaistiin jo 1999. Romanipoliittisen ohjelman päämäärä oli edistää tasa-arvoa ja romanien osallisuutta monilla eri elämänalueilla. Tavoitteena oli tehdä Suomesta romanien osallisuuden tukemisen edelläkävijä Euroopassa vuoteen 2017 mennessä. ROMPO:n kehitti 24 hengen työryhmä, jonka jäsenet edustivat hallinnon eri aloja sekä romanijärjestöjä. Työryhmä järjesti romaniväestölle viisi kuulemistilaisuutta viidessä eri kaupungissa sekä yhden kuulemistilaisuuden suomalaisten kuntien edustajille. Suomen romanipoliittinen ohjelma astui voimaan 2010.

Suomen romanipoliittinen ohjelma oli kattava ja konkreettinen toimintaohjelma, jonka tarkoituksena oli saada aikaan pysyviä parannuksia romaniväestön asemassa suomalaisessa yhteiskunnassa. Alun perin ROMPO koostui 147:sta toimenpiteestä ja vuoden 2011 jälkeen hallitus käynnisti kuusi eri hallintoalojen lisätoimenpidettä. Ohjelmakohtien toimeenpanosta vastaavat asiaankuuluvat ministeriöt. Romanipoliittinen ohjelma hyväksyttiin osaksi hallitusohjelmaa 2011.

Suomessa on suunnilleen 10 000 romania, minkä lisäksi noin 3000 Suomen romania asuu Ruotsissa. Suomen romanit saivat virallisesti kansalaisuuden vuonna 1919, muutama vuosi Suomen itsenäistymisen (1917) jälkeen, joten romanit ovat hyvin lain suojeluksessa. Romanit ovat asuneet Suomessa noin 500 vuotta eivätkä he asu erillisissä yhteisöissä. Romaneja asuu eri puolilla Suomea; noin 3000 heistä asuu pääkaupunkiseudulla. Ennen 1960-luvun sosiaalista liikehdintää romanien historiaa Suomessa määrittivät yritykset joko sulauttaa romanit pääväestöön tai hävittää heidät kokonaan. Osallistuminen Suomen sotiin 1939-1945 vaikutti vahvasti kansallistunteen syntymiseen romaniväestön keskuudessa. Nykyään romanit osallistuvat aiempaa enemmän suomalaisen yhteiskunnan rakentamiseen. Suomen romanipolitiikassa tapahtui käänne sen jälkeen, kun uusi Mustalaisasiain neuvottelukunta (myöhemmin Romaniasiain neuvottelukunta) perustettiin 1956. Vuoden 1968 jälkeen neuvottelukunnan jäsenistä puolella tuli olla romanitausta. Vaikka rinnakkaiselon historia on ollut karu, romanien elinolosuhteet ovat nykyään paremmat. Suomen perustuslaki takaa Suomen romaneille aseman kansallisena vähemmistönä. Perustuslain uudistus 1995 ja uusi perustuslaki vuodelta 2000 ovat parantaneet romanien muodollista ja laillista asemaa: laki tunnustaa heidän kulttuuriset ja kielelliset oikeutensa.¹

Pohjoismaisella yleisellä ja yhtäläisellä sosiaaliturvalla on ollut suuri merkitys suomalaisten kaalo-romanien elämässä sosioekonomisten erojen tasoittajana. Tästä huolimatta romanit eivät ole yleisesti ottaen onnistuneet kaventamaan sitä sosiaalista, taloudellista ja koulutuksellista kuilua, joka edelleen erottaa heidät pääväestöstä. Suomen romanien kohdalla ei ole kyse lain tai kansalaisuuden tasolla tapahtuvasta syrjinnästä. Syrjinnässä on kyse sosiaalisesta ja kulttuurisesta kansalaisuudesta, kuten pääväestön ja romanien välinen kuilu osoittaa.²

Suomessa on vain yksi romaniryhmä, kaalo-romanit, joilla on kansallisen vähemmistön laillinen asema. Itä- ja Keski-Euroopasta hiljattain saapuneet romanit eivät kuulu

¹ Sosiaali- ja terveysministeriö, STM / social- och hälsovårdsministeriet, SHM (2009).

² Nordberg, 2007.

ensimmäisen romanipoliittisen ohjelman piiriin eivätkä hyödy siitä. Vuodesta 2008 lähtien Suomeen, erityisesti pääkaupunkiin Helsinkiin, on muuttanut romanitaustaisia EU-kansalaisia varsinkin Romaniasta ja Bulgariasta. Heillä ei kuitenkaan ole kansalaisoikeuksia eikä tasa-arvoisia oikeuksia julkisiin palveluihin. Romanisiirtolaisiin liittyvien kysymysten parissa työskentelee yksi kansalaisjärjestö mutta siirtolaisromanien tilanne on haastava, koska heidän perusihmisoikeutensa eivät toteudu edes Suomen alueella.

Suomen kielessä käsite "rotu" on ihmisiin viitattaessa ongelmallinen; tutkimuksessa puhutaan yleensä etnisyydestä. Käsitteet "rodullistaminen", "rotukategoriat" ja "rotuidentiteetit" eivät ole yleisiä Suomessa tehtävässä rasismintutkimuksessa. Päähuomio on ollut enemmistön asenteissa, siirtolaisten integroitumisessa yhteiskuntaan tai etnisissä vähemmistöissä.³ Rasismintutkimus heijastaa suomalaisen yhteiskunnan mentaliteettia ja yleisiä asenteita rotukysymyksiä kohtaan; rodun käsitettä vältellään julkisessa ja tieteellisessä keskustelussa. Integraation ollessa keskipisteenä sopeutumisprosessi on nähty yksisuuntaisena, ei yhdessä kuljettavana tienä. Toisin sanoen, Suomessa pätee romanien osallisuustutkimuksissa huomattu: "romanien integraatiossa Euroopassa on siirrytty oikeiston määritelmään integraatiosta, jossa katsotaan vähemmistön olevan vastuussa sosiaalisen yhtenäisyyden kannalta välttämättömästä sopeutumisesta ja mukautumisesta."⁴ Vaikka Suomessa ei juuri tutkita rodullistamista ja romanivastaisuutta, tämä ei tarkoita etteikö niitä suomalaisessa yhteiskunnassa olisi.

Asenteet ja taipumus vähätellä syrjintää ja romanivastaisuutta virallisessa keskustelussa ovat nähtävissä myös romanitoimissa ja -politiikassa: romanien sosioekonomiset haasteet ilmaistaan selkeästi strategiateksteissä mutta syrjivät ja ulossulkevat toimintatavat niiden aiheuttajina häivytetään taustalle.

Tämän raportin kirjoittajat työskentelevät romaniprojekteissa ja/tai romanijärjestössä. Päivittäinen työskentely romanien kanssa on antanut kirjoittajille mahdollisuuden konsultoida laajasti niin virkamiehiä, romaniyhdistyksiä, projektityöntekijöitä kuin romanejakin. Lisäksi näkökulmien laajentamiseksi toteutettiin internet-kyselytutkimus pääkaupunkiseudun ulkopuolella asuvien romanien sekä esimerkiksi romaninaisten tilannetta tuntevien henkilöiden keskuudessa.

Tässä raportissa käytetyt tutkimukset on pääsääntöisesti tehty yhteistyössä Romaniasiain neuvottelukunnan tai romaniyhdistysten kanssa, kuten esimerkiksi akateeminen tutkimus joka tehtiin yhteistyössä Helsingin yliopiston *The Boundaries of the Citizenship, - The Case of Roma and the Finnish Nation-State* (Nordberg 2007) -projektin kanssa. Myös ympäristöministeriön (2018) hiljattain tekemä selvitys romanien asumisesta kuvaa paikkansapitävästi ongelmia, joita romanit kohtaavat elinolosuhteissaan. Tämän raportin kannalta merkityksellinen on myös Opetushallituksen (2011) selvitys, jonka mukaan peruskoulun päättyessä liian moni romani jää edelleen vaille päättötodistusta tai ei hakeudu jatko-opintoihin, varsinkaan välittömästi peruskoulun päätettyä.

Raportissa käytettyjä tutkimuksia on verrattu kentältä saatuihin kokemuksiin ja havaintoihin. Kaiken kaikkiaan romanikentän toimijoita on konsultoitu koko ajan raporttia tehtäessä.

³ Rastas, 2005.

⁴ Rorke 2014.

HALLINTO JA YLEISET TOIMINTAPUITTEET

1950-luvulta alkanut ajanjakso vaikutti voimakkaasti niihin institutionaalisiin rakenteisiin, joiden puitteissa romanit tulevat edustetuiksi. Pysyvä Romaniasiaian neuvottelukunta (aiemmin Mustalaisiasiain neuvottelukunta) perustettiin 1956. Ensimmäisten kahden vuosikymmenensä aikana neuvottelukunnan toimintaperiaatteet ja -tavat johtivat romanivastaiseen ohjelmaan ja sulauttamispolitiikkaan. Vuonna 1965 neuvottelukunta ehdotti etnisen rekisterin luomista romaneille,¹ mutta aloite ei mennyt läpi.

1960-luvun lopun rakenteellisella muutoksella oli merkittävä vaikutus romaniväestöön: uuden asutuslain (1978) takia kuntien oli pakko löytää asuntoja romaneille, koska siihen asti valtaosa romaneista oli elänyt irtolaisina. Neuvottelukunnan ja Suomen Romaniyhdistyksen toimet mahdollistivat liikkuvan elämäntavan loppumisen, ja romanit itse kannattivat siten syntyneitä muutosta. Pysyvä asuminen mahdollisti romaneille julkisen terveydenhuollon palveluiden, eläkkeiden ja muiden sosiaalietuuksien saamisen, ja helpotti romanilasten pääsyä perusopetuksen piiriin.

Romaniasiaian neuvottelukunta ja siihen sisältyvä romanien National Contact Point eli kansallinen romaniasioden neuvontapiste toimivat sosiaali- ja terveysministeriön alaisuudessa. Neuvottelukunnan nimittää hallitus, ja puolella sen jäsenistä on romanitausta. Yleensä neuvottelukunnan romanijäsenet tulevat eri romanijärjestöistä. Romaniasioden neuvontapisteeseen nimetty virkamies on osa romaniasioden kehittämisen koordinaatiota, ja hän on myös Romaniasiaian neuvottelukunnan jäsen.

Toinen romanien osallisuuden kannalta olennainen valtiollinen taho on Opetushallitus, jonne on perustettu romanien koulutukseen keskittyvä yksikkö, Romanian koulutusyksikkö. Yksikön tehtävänä on tukea ja ohjata voimavaroja romaneille suunnattuun aikuiskoulutukseen. Koulutusyksikkö toimii myös konsultoivana tahona romanilasten peruskoulutuksessa. Yksikkö toimii itsenäisesti, ja sillä on romaniedustajista koostuva ohjausryhmä neuvomassa ja valvomassa sen toimintaa. Yksikön päätehtävä on kehittää ja toimeenpanna maanlaajuinen romanien koulutusstrategia. Se pyrkii myös tuomaan esille romanikieltä ja -kulttuuria. Opetushallitus aloitti romanioppilaiden peruskoulutuksen kehitystyön kohdentamalla lisää varoja kuntatasolle romanien koulunkäynnin edistämiseen. Tämä on vähitellen parantanut tilannetta, erityisesti romanilasten esiopetukseen osallistumisen suhteen. Romanian koulutuksesta on olemassa kaksi tutkimusta (Opetushallitus 2003, 2011).

Romanien osallisuuden saaminen vallitsevaksi käytännöksi ministeriöissä ja kansallisen tason julkisvallan organisaatioissa

Suomessa romanipoliittisen ohjelman taustalla olevat rakenteet ja toimijat ovat jatkuvan romanivaikuttamisen historiallinen tulos. Ohjelma kehittyi, kuten monissa muissakin maissa, enimmäkseen muodollisen poliittisen päätöksenteon ulkopuolella.² Neuvottelukunta on sosiaali- ja terveysministeriön alainen, mikä varmistaa suoran linkin romaniasioden edistämiseen eduskunnassa ja valtiollisella tasolla yleisesti.

Neuvottelukunnan asema ja toimet perustuvat lakiin. Kansallinen romaniasiaian neuvottelukunta vastaa Suomen romanipoliittisen ohjelman ROMPON³ muotoilusta. ROMPO on kehitetty linjassa Euroopan komission vuoden 2011 romanistrategisen puiteohjelman (Framework for the National Roma Strategies by the European Commission) kanssa. Koska Neuvottelukunnan jäsenenä on ministeriöiden edustajia, romanipoliittinen ohjelma on sisällytetty jokaisen ministeriön strategiaan. Ministeriöt ovat täten sitoutuneet romanipoliittisen ohjelman toimeenpanoon. Romaniasioden puolesta puhuminen tämän rakenteen sisällä ei ole täysin ongelmattonta, mutta se sitä voidaan pitää merkittävänä

¹ Friman-Korpela, 2012.

² Vermeersch, 2006.

³ Romanipoliittinen ohjelma on saatavilla:

<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72788/URN:NBN:fi-fe201504225296.pdf>

saavutuksena romanien osallistumisen kannalta. Tämä rakenne mahdollistaa romaniasioiden saamisen osaksi valtaviirtaa valtiollisissa instituutioissa tehokkaammin kuin ilman Neuvottelukuntaa. Suomalaisen romanipolitiikan ongelma ei ole, että romaniedustajat muodostaisivat pienen eliittiryhmään, vaan että romanipolitiikan kenttä ei ulotu eliitin ulkopuolelle. Tästä seuraa myös, että toimintatavat, suunnitelmat, toimijat ja tilan määrittelee melko pieni joukko ihmisiä ja kaiken kukkuraksi valtiollisen instituution alaisena.⁴

Lisäksi, eräs aktivisti kuvaa tilannetta seuraavasti: ”Puolet neuvottelukunnan jäsenistä on eri ministeriöiden edustajia ja toinen puoli eri muodollisten instituutioiden edustajia. Työn lopputulos on aina seurausta romanijärjestöjen ja valtaapitävien konsensuksesta.”⁵

Romanien osallisuuden saaminen vallitsevaksi käytännöksi hallinnollisella tasolla paikallisorganisaatioissa

Alueelliset neuvottelukunnat

Suomessa on kuusi aluehallintovirastoa. Aluehallintovirastot toimivat läheisessä yhteistyössä paikallisviranomaisten kanssa. Yksi Aluehallintovirastojen tehtävistä on edistää alueellista tasa-arvoa suorittamalla laissa ilmaistuja toimeenpano-, johto- ja ohjaustehtäviä. Suomessa on tällä hetkellä neljä alueellista romaniasian neuvottelukuntaa (viidettä valmistellaan), jotka toimivat aluehallintovirastojen alaisina. Alueelliset neuvottelukunnat ovat toimineet vuodesta 2006 lähtien. Ne toimivat hallintoalojen välisinä yhteistyöeliminä hallinnon ja romanien välillä paikallis- ja aluetasolla. Niiden tehtävänä on varmistaa eri puolilla Suomea asuvien romanien kuuleminen ja osallistuminen päätöksentekoprosessiin heitä koskevista asioista kuten asumisessa, sosiaaliturvassa, koulutuksessa ja työllisyydessä. Alueellisten neuvottelukuntien tehtävänä on myös edistää tasa-arvoa ja estää romanien syrjintää. Valitettavasti tätä raporttia varten kehitetyssä kyselyssä alueellisilta neuvottelukunnilta ei saatu syrjintää koskevia vastauksia. Tietoa seurantaraporteista ja alueellisten neuvottelukuntien vuosikokouksista kerättiin kuitenkin puhelinkeskusteluissa neuvottelukuntien edustajien kanssa.

Kuten eräs haastateltu alueellisen neuvottelukunnan edustaja totesi: ”Tärkein tehtävä on toimia puhemiehenä ja konsulttina eri kunnallisille ja alueellisille virkamiehille ja päättäjille. Tehtävämme on saattaa romaniasiat eri työryhmien tietoisuuteen ja vakuuttaa virkamiehille, että romaniasiat sisällytetään julkisiin palveluihin niiden tasapuolisen saatavuuden varmistamiseksi. Toinen yhtä tärkeä tehtävä on kuulla paikallisia romanijärjestöjä ja romaneja ruohonjuuritasolla lisätäksemme heidän vaikutusmahdollisuuksiaan. Lisäksi pyrimme voimaannuttamaan romanijärjestöjä tulemaan neuvonantajiksi ja konsulteiksi työhömmemme.”⁶

Kuntatason paikalliset romanityöryhmät

Vanhimmat paikalliset romanityöryhmät ovat toimineet vuodesta 2002 lähtien. Kiitos alueellisten neuvottelukuntien ja kuntien tekemien aloitteiden, kahdessakymmenessä kunnassa toimii paikallisia romanityöryhmiä.⁷ Kunnat kutsuvat paikallisia romaneja tai paikallisten romanijärjestöjen edustajia muutaman kerran vuodessa tapaamaan kuntien avainvirkamiehiä. Tavallisesti työryhmä tapaa asunto- sosiaaliturva- ja koulutuslautakuntia, sekä varhaiskasvatuksen, lastensuojelun, poliisin ja työvoimatoimiston edustajia. Parhaassa tapauksessa he ratkaisevat erilaisia yhdenvertaisuus- ja hyvinvointikysymyksiä aikaisessa päätöksentekoprosessin vaiheessa tai voivat ryhtyä ehkäiseviin tai korjaaviin toimenpiteisiin. Romanityöryhmillä ei ole toimeenpanovaltaa, joten kuulemisissa esitettyjä toiveita voidaan harvoin toteuttaa

⁴ Nordberg 2007.

⁵ Romaniaktivisti. Haastattelu 2017.

⁶ Alueellisen neuvottelukunnan jäsen. Haastattelu 2018.

⁷ ROMPO 2018-2022,

http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160845/03_18_Suomenromanipoliittinen%20ohjelma_2018_2022_web.pdf?sequence=1&isAllowed=y, sivu 67.

muodollisesti, mutta tämä on silti tapa, jolla romanien tarpeita voidaan tuoda kuntien tietoon.

Romanien osallistumisen ja voimaantumisen edistäminen

Romaniasioiden parissa toimiville järjestöille ja muille tahoille (neljä alueellista neuvottelukuntaa, Romanian koulutusyksikkö, viisi maanlaajuista romanijärjestöä ja 24 paikallista romanijärjestöä) lähetettiin kysely, jotta voitaisiin paremmin ymmärtää, miten ne osallistuvat tämänhetkisen romanipoliittisen ohjelman muotoilu-, toimeenpano- ja seurantaprosesseihin. Kyselyjen tulokset osoittavat, että mahdollisuuksiin osallistua suunnitteluprosessiin suhtauduttiin positiivisesti. Vastaajat pitivät hyvänä merkinä sitä, että ruohonjuuritason toimijoille ja yksilöille annettiin mahdollisuus osallistua ja ilmaista mielipiteensä. Samalla he kuitenkin pohtivat oliko heidän osallistumisellaan prosessiin mitään konkreettista vaikutusta.

Vastaajia pyydettiin arvioimaan tyytyväisyyttään prosessiin asteikolla 1-5 yhdestä viiteen, missä 5 merkitsi suurinta tyytyväisyyttä. Kymmenen vastaajan otoksen keskiarvotulos oli 3,44. Palautteessa painittiin patriarkaalinen epätasapaino ja nuorten edustuksen puuttuminen. Vastauksissa nostettiin myös esiin kysymys, "mitä hyötyä ROMPOsta oikeastaan on paikallisjärjestöille?"

Haasteena on ollut osallistua prosessiin "tavallisia romaneja", jotta he tulisivat tietoisiksi oikeuksistaan (kansallisena vähemmistönä). Laajamittaisempi osallistuminen lisäisi yhteiskunnallisen osallistumisen tunnetta ja siten voimaannuttaisi ihmisiä. Huomattiin myös, että valtasuhteilla on tärkeä merkitys. Myös naisten, nuorten ja "vähemmistön sisäisten vähemmistöjen" poissaolo osoitettiin. Ylipäänsä edustuksellisuuskysymykset olivat haaste: romanipoliittinen ohjelma tukee "kollektiivista kulttuurista identiteettiä ja tavoitteita" mutta unohtaa romaniväestön sisäisen moninaisuuden.

Suomessa valtiollinen taso toimii suhteellisen hyvin, ja lain turvaama kansalaisuus takaavat takaa tietyn aseman yhteiskunnassa, mutta se ei tarkoita, että romanit nähtäisiin täysivaltaisina yhteiskunnan jäseninä.⁸ Laillinen asema ei takaa yhteiskunnallista osallisuutta. Ylhäältä alaspäin toimiva lähestymistapa ei tavoita romaneja paikallistasolla; voimaannuttaminen alhaalta ylöspäin on seuraava askel romanien hyväksynnän edistämiseksi. Yksi vastaajista, romanimies, sanoi kyselyssä: "erilaisia romaniprojekteja on ollut kaksikymmentä vuotta, mutta ihmiset ovat lakanneet uskomasta niihin, koska ne eivät auta ketään". Romanipoliittisen ohjelman merkitystä ei kuitenkaan pitäisi vähätellä: ohjelman (ja sen taustalla olevan tutkimuksen) avulla paikallistason toimijat voivat perustella ja oikeuttaa toimiaan romaniasioiden edistämiseksi.

Hyvinvointivaltion perusajatus on, että erilaiset valtion tarjoamat palvelut ovat kaikkien maassa asuvien saatavilla. Periaatteessa nämä palvelut ovat saatavilla myös romaneille, mutta joskus kulttuuriset ja sosiaaliset erot rajoittavat näiden palveluiden saatavuutta. Esimerkiksi Romanian koulutusyksikön alulle panema projekti, Romanilasten perusopetuksen tuki, pyrki tukemaan romanioppilaita koulussa. Rahoittajien määräysten vuoksi kunnat eivät voineet palkata ketään koulutetuista mutta työttömistä romaniavustajista, jotka olisivat voineet vahvistaa romanioppilaiden identiteettiä koulussa.⁹ Tätä ei otettu huomioon, vaikka yksi projektin suosittelimesta hyvistä käytänteistä oli romanitaustaisten koulunkäyntiavustajien palkkaaminen, millä on positiivinen ja identiteettiä vahvistava vaikutus luokassa.

Suuribudjettisten ohjelmien tehokkuustakuut

Suomessa on toiminut kansallinen romaniasiain konsortioprojekti 2016-2018 ESR-rahoituksella. Tämä projekti on romanipoliittisen ohjelman muunnos paikalliseksi toimintasuunnitelmiksi, mikä tarkoittaa, että projektin tavoitteet sovitettiin kansallisesta

⁸ Nordberg 2007.

⁹ Romanian koulutusyksikkö, haastattelu 2018.

romanipoliittisesta ohjelmasta paikallistasolle. Projektissa noudatettiin projektin rahoittajan, Euroopan sosiaalirahaston suosittelemia käytänteitä. Suunnitteluvaiheesta asti mukana oli sekä romaneja että useita kuntien toimijoita, romanijärjestöjä ja kansalaisyhteiskunnan toimijoita. Konsortioprojektissa yhdistyy kaksi eri projektikonaisuutta, joilla on eri rahoituslähteet ja tavoitteet. Yksi projekteista on koulutuksen, taitojen ja elämänmittaisen oppimisen ohjelma¹⁰, ja toinen projekti pyrkii estämään köyhyyttä ja syrjäytymistä.¹¹ Jälkimmäistä projektia hallinnoi sosiaali- ja terveysministeriö, ja ensin mainittua elinikäiseen oppimiseen keskittyvää hallinnoi opetus- ja kulttuuriministeriö. Molempia projekteja koordinoi Diakonia-ammattikorkeakoulu Helsingissä. Käytännössä projektit olivat kuitenkin taloudellisista syistä yksi, kahteen yksikköön jaettu konsortio.

Koska Suomen romaniväestö on suhteellisen pieni, romaniprojektit eivät usein saa rahoitusta Euroopan sosiaalirahastolta. Konsortio on poikkeus, ja koska projekti oli vielä käynnissä tämän raportin kirjoittamisaikaan, varsinaisia tuloksia ei vielä ole saatavilla.

Kansalaisyhteiskunnan mahdollisuudet saada rahoitusta romanien osallisuustoimintaan

Rekisteröityneille kansalaisjärjestöille on olemassa julkinen rahoitusjärjestelmä. Romanijärjestöt saavat pääosin rahoitusta Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskukselta (STEA), joka on merkittävin rahoittajatoimija sosiaali- ja terveystalustoimille Suomessa. STEA toimii yhteistyössä sosiaali- ja terveysministeriön kanssa ja heidän rahoitustoimintansa kattaa koko maan. Se myös kouluttaa uusia hakijoita hakuprosessissa.

Suomessa Taiteen edistämiskeskuksella on erityisrahoitusta monikulttuurisuuden ja suvaitsevaisuuden edistämiseksi. Paikallistasolla rahoitusta on saatavissa myös kunnilta, esimerkiksi syrjäytymisen ehkäisyyn tai eri ryhmien tapahtumien järjestämiseen. Lisäksi on yksityisiä säätiöitä, joiden haut ovat yhtä lailla avoinna niin akateemiselle tutkimukselle kuin musiikin tuottamisellekin.

Haasteena on, että monilla järjestöillä ei ole riittävästi tietoa hakemiseen tai hallintoresurseja kirjanpitoon ja palkanlaskentaan, tai niillä ei ole vaadittavaa omaa rahoitusta.

Huomionarvoisista julkisesti rahoitetuista projekteista voidaan mainita Pakolaisavun projekti ”Järjestöhautomo”. Järjestöhautomo perustettiin tukemaan järjestöjä ja auttamaan niitä toimimaan itsenäisesti muiden suomalaisten organisaatioiden rinnalla. Romanijärjestöjen katto-organisaatio Suomen Romanifoorumi on järjestänyt kaikille romanijärjestöille hakukouluja Learning cafe -menetelmällä Pakolaisavun avulla.

EU-rahoitteisten projektien hallinta on järjestöille yksinään liian vaikeaa, joten enimmäkseen isommat organisaatiot hoitavat hakemisen ja romanijärjestöt liittyvät projekteihin vain toiminnan toteuttajina.

Romanien tilannetta koskevan luotettavan datan saatavuus

Suomessa on kiellettyä rekisteröidä ihmisiä etnisyyden perusteella, joten dataa ei aina ole helppo löytää. Koska romaniväestö on suhteellisen pieni, Romaniasiaain neuvottelukunta yhdessä alueellisten neuvottelukuntien ja Romanian koulutusyksikön kanssa arvioivat perustietoja, esimerkiksi paljonko romaneja asuu tietyllä alueella, kuinka monta romanilasta on peruskoulussa, jne. Täytyy korostaa, että maanlaajuisten, ministeriöiden tai muiden tahojen tekemiin, romaniasioihin (esimerkiksi asuminen, terveys, koulutus, työllisyys) liittyvien kyselyjen ohjausryhmissä on yleensä romaneja mukana.

¹⁰ Rakennerahastot Suomi, <https://www.rakennerahastot.fi/fi/koulutus-ammattitaito-ja-elinikainen-oppiminen-esr->

¹¹ Osallisuuden edistäminen, katso: <https://stm.fi/osallisuuden-edistaminen>

Romaninaisten, -lasten ja -nuorten erityistarpeisiin kohdistuvat menettelytavat ja toimenpiteet

Romanipoliittisessa ohjelmassa (2010-2017) romaninaiset mainitaan monessa osiossa.

Identifioitujen asioiden joukossa ovat romaninaisten työmarkkinoilla kokema syrjintä ja tarve lisätä tietoisuutta sukupuolten välisistä suhteista romaniperheissä. Samaan aikaan kuntien suositeltiin kiinnittävän enemmän huomiota romaninaisille tarjottuihin liikuntamahdollisuuksiin, koska heidän osallistumistaan rajoittavat usein kulttuuriset säännöt ja tavat (Suomessa romaninaiset esimerkiksi pukeutuvat raskaaseen samettihameeseen).

Kansallisella tasolla ei ole erityisesti romaneille suunnattuna romaninaisten, -lasten ja -nuorten tarpeisiin vastaavia ohjelmia. Kuitenkin eräässä suomalaista kansallista romanien periaateohjelmaa valmisteleavassa projektissa¹², jota rahoittaa Euroopan komission lakiasiain pääosasto, yksi aiheista on sukupuolten välinen tasa-arvo. Yleisesti ottaen romanit ovat mukana ja sisällytettyinä erilaisiin kansallisiin naisia, lapsia ja nuoria koskevia ohjelmiin. Kansallinen romaniasiain neuvottelukunta on todennut, että tulisi harkita yksityiskohtaista tutkimusta näiden ohjelmien toteutuksesta romanien mukana olon ja osallistumisen näkökulmasta.

Tällä hetkellä Suomessa on yksi romaninaisten järjestö, joka osallistui kansallisen romanipoliittisen ohjelman päivitykseen asemassaan Romaniasiain neuvottelukunnan jäsenenä. Järjestön edustajien mukaan romaninaisten asiat ovat vahvasti esillä ohjelman viimeisimmässä versiossa, joka kehitettiin linjassa Phenjalipe-strategian kanssa.¹³ Mm. romaninaisten asemia romanijärjestöjen hallituksissa, romanijärjestöjen palkkalistoilla olevien sekä rakenteellisissa instituutioissa romaniasioiden parissa työskentelevien naisten lukumäärää pidettiin sukupuolten tasa-arvoa mittaavina indikaattoreina, joita tulisi analysoida. Tästä huolimatta, myös romaninaisten järjestön haastattelun perusteella, voidaan sanoa, että sukupuolten välisen tasa-arvon saavuttamisessa Suomessa on vielä työsarkaa.

Euroopan tasolla romaninaisten järjestö on käytännössä ollut pääasiallinen välittäjätaho, joka on keskittynyt romaninaisten Suomessa kohtaamiin realiteetteihin ja tehnyt niitä tunnetuksi. Järjestö on myös ollut yksi tekijöistä olemassa olevassa romaninaisten ja -tyttöjen edistämistrategiassa *Strategy on the advancement of Romani women and girls in Europe 2014-2020*, joka kehitettiin neljännen kansainvälisen romaninaisten konferenssin jälkeen. Konferenssin järjesti Suomen valtio yhteistyössä Euroopan neuvoston kanssa. Yleisesti ottaen suomalaisten romaninaisten asioihin keskitytään sitä kautta, että romaninaisten järjestö on edustettuna epävirallisessa romaninaisten verkostossa – Phenjalipe – sekä muissa kansainvälisissä konferensseissa kuten kansainvälinen romaninaisten konferenssi. Romaninaisten yhdistyksen lisäksi romaninaiset toimivat virallisissa rakenteissa ja kansalaisyhteiskunnassa sukupuolten tasa-arvon puolestapuhujina (esim. Suomen Romaniasiain neuvottelukunta).

¹² Lisätietoa ks.: <https://romani.fi/sanoista-tekoihin>

¹³ Lisätietoa ks.: <https://rm.coe.int/16800c0a86>

SYRJINNÄN VASTAINEN TYÖ

Rodullisen ja etnisen yhdenvertaisuuden direktiivin toteuttaminen

Yhdenvertaisuusvaltuutettu¹⁴

Yhdenvertaisuusvaltuutetun, aikaisemmalta nimeltään Vähemmistövaltuutetun, toimialana on edistää tasa-arvoa Suomessa ja ehkäistä ja vastustaa syrjintää. Yhdenvertaisuusvaltuutettu on itsenäinen ja riippumaton auktoriteetti. Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimistosta saadun tiedon mukaan romanien syrjintää koskevien yhteydenottojen ja valitusten määrässä ei ole tapahtunut dramaattisia muutoksia vuoden 2014 jälkeen. Tapausten määrä ja laatu ovat pysyneet ennallaan. Tämän raportin kirjoittamisen aikaan vuoden 2017 tarkkoja numeroita ei oltu vielä julkaistu.

Vähemmistövaltuutetun toimisto perustettiin Helsingissä 2002. Sen toimissa romanasioihin kiinnitettiin huomiota alusta lähtien, koska toimiston toimialueena oli etnisen syrjinnän käsittely. Kaikki vuosiraportit Vähemmistövaltuutetun toiminnasta vuosilta 2003-2014 sisälsivät erityislukuja tai suosituksia romanasioista. Tällä oli valtava vaikutus romanasioihin erityisesti ruohonjuuritasolla, koska vuosiraportteja jaettiin laajalti toimijoiden kesken. Romanijärjestöt käyttivät vuosiraportteja oikeuttaakseen ja todentaakseen syrjinnän vastaisen työn tarpeen.¹⁵

Uudistettu Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto perustettiin uudestaan 2015 laajemmalla toimialueella ja tasa-arvoon liittyvillä tehtävillä. Samaan aikaan yhdenvertaisuusdirektiivi toimeenpantiin uutena syrjinnän vastaisena lakina.¹⁶ Siihen liittyvät asiat kuuluvat Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimistolle. Tässä yhteydessä on mainittava, että Komissio saattoi Suomen tilanteen Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen käsiteltäväksi, koska Suomella ei vuonna 2014 ollut toimielintä rodullisen ja etnisen yhdenvertaisuuden kysymysten käsittelyyn työllisyysasioissa, ja uusi Tasa-arvolaki vaatii kaikkia julkisia työnantajia laatimaan tasa-arvosuunnitelman.¹⁷

Valitettavasti vuoden 2014¹⁸ jälkeen romanasioita ei enää huomioitu erikseen vähemmistövaltuutetun vuosiraporteissa. Tämä viestii, että romanasiat eivät tarvitse erityishuomiota, mikä heikentää romanien ja romanijärjestöjen mahdollisuuksia puuttua syrjintään.

Ihmisoikeusliitto

Ihmisoikeusliitto on uskonnollisesti ja poliittisesti sitoutumaton yleinen ihmisoikeusjärjestö. Sen päätehtävä on valvoa Suomen ihmisoikeustilannetta, lisätä tietoisuutta ihmisoikeustilanteesta ja edistää ihmisoikeuksien toteutumista. Ihmisoikeusliiton toiminta perustuu Suomen perustuslakiin ja muuhun kansalliseen lainsäädäntöön sekä kansainvälisiin ihmisoikeusvälineisiin. Se perustettiin 1979 ja jatkaa vuonna 1935 perustetun Ihmisoikeuksien liiton toimintaa. Ihmisoikeusliitto on Kansainvälisen ihmisoikeusfederaation (International Federation for Human Rights, FIDH) jäsen sekä Euroopan ihmisoikeuksien puolustajien liiton (European Association for the Defence of Human Rights, AEDH) perustajajäsen. Vuodesta 2000 se on toiminut Euroopan unionin perusoikeuksien viraston (EU Agency for Fundamental Rights, FRA) kansallisena keskipisteenä (National Focal Point).

¹⁴ Yhdenvertaisuusvaltuutettu: <https://www.syrjinta.fi/>

¹⁵ Suomen Romaniyhdistys, 2018.

¹⁶ Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014.

¹⁷ Komissio haastaa Suomen oikeuteen rodullista tasa-arvoa työelämässä valvovan elimen puuttumisen vuoksi, ks.: https://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-811_fi.htm.

¹⁸ Yhdenvertaisuusvaltuutetun vuosiraportit 2015 and 2016.

Ihmisoikeusliitto on säännöllisesti raportoinut Perusoikeuksien virastolle Suomessa esiintyvistä syrjinnästä, mukaan lukien erillisraportit romanien tilanteesta. Se on myös tehnyt vuonna 2012 kyselytutkimuksen ”Romanit ja kulttuuri”, jossa kartoitettiin romanien osallistumista kulttuuritoimintaan Suomessa. Ihmisoikeusliitolla on myös ollut vuosina 2012-2014 romaniprojekti ”Yhteisön voima”, joka järjesti ihmisoikeuskoulutusta ja neuvoi syrjinnän ja rasismien uhreja. Ihmisoikeusliitto johtaa myös rasismien vastaisia kampanjoita eri vähemmistöryhmien kuten esimerkiksi somalien, saamelaiden ja romanien kanssa.

Suomen Ihmisoikeusliitto, yhteistyössä Rikosuhripäivystyksen ja sisäasiainministeriön kanssa on kääntänyt viharikoksista kertovan esitteen 11 eri kielelle. Esite pyrkii rohkaisemaan viharikoksen uhreja ja todistajia ilmoittamaan rikkeistä poliisille. Vain tällä tavoin poliisi voi tutkia rikoksen, uhri voi saada oikeutta ja tekijä joutuu kohtaamaan tekonsa seuraukset.

Oikeusministeriö vastaa tasa-arvo- ja syrjinnän vastaisen lainsäädännön uudistamisesta, ja koordinoi syrjinnän vastaisen lain toteuttamista eri hallinnonaloilla. Sillä on myös velvollisuus valvoa toteuttamista. Myös eri asiamiesten vuosiraportit valvovat syrjinnän vastaisen lain toteutusta.

Segregaatio koulutuksessa ja asuinalueilla

Suomessa romanit asuvat ja käyvät koulua muun väestön keskellä, joten segregaatiota eli eristämistä ei juuri ole. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että romanien asuminen ja koulunkäynti olisivat ongelmattomia.

Peruskoulu on ilmainen ja kaikkien saatavilla. Koulut ovat velvollisia tarjoamaan opetusta kaikille koulupiirin alueella asuville lapsille ja oppilaiden täytyy käydä peruskoulua 16 ikävuoteen saakka.¹⁹ Vanhemmilla on oikeus valita lapsilleen koulu, jos siihen on erityisiä perusteita, joten lapsen koulu ei aina ole naapuruston lähin koulu.

Kuten aiemmin mainittiin, romaneja on noin 10 000 ja heistä 850 on oppilaina peruskouluissa.²⁰ Yhdessä koulussa saattaa olla esimerkiksi yksi tai kaksi romanioppilaista, ja Helsingin kaupungin koulutuksen ja kasvatuksen toimialan suorittaman kyselytutkimuksen mukaan Helsingin eri kouluissa on yhteensä noin 45 romanioppilasta. Romanioppilaat käyvät sitä koulua, jonka oppilaaksiottoalueella he asuvat. Olisi käytännössä mahdotonta muodostaa luokkia tai kouluja vain romanioppilaille. Romanien koulunkäynnissä on ongelmia, mutta ne eivät liity segregaatioon.

Vaikka kouluissa ei ole segregaatiota, romanioppilaat kohtaavat erilaisia haasteita. Saatujen tietojen mukaan romanioppilaiden kouluympäristössä ja koulunkäynnissä kohtaamia ongelmia oli paljon. Romanioppilaat jäivät luokalleen useammin kuin pääväestön oppilaat, heillä oli paljon poissaoloja, ja Opetushallituksen tekemien selvitysten mukaan romanioppilaita ohjattiin säännöllisesti erityisluokille.

Ympäristöministeriö on tehnyt kaksi romanien asumista koskevaa kyselytutkimusta, 2012 ja 2018.²¹ Kummassakin kyselyssä Romaniasiaain neuvottelukunta ja romanijärjestöt kutsuttiin osaksi ohjausryhmää. Yleisesti ottaen romanien asuminen ei ole segregoitunutta. Tästä huolimatta Vähemmistövaltuutetun tekemässä kyselytutkimuksessa vuodelta 2014 lähes puolet (48,5%) niistä, jotka olivat olleet aktiivisia asuntomarkkinoilla (169 vastaajaa eli 68,5% kyselyn kaikista 248 vastaajasta oli yrittänyt ostaa tai vuokrata asuntoa viimeisen viiden vuoden aikana) oli kokenut ”syrjintää etnisen alkuperänsä takia

¹⁹ Finlex (628/1998).

²⁰ Romanien koulutusyksikkö, haastattelu 2018.

²¹ Ympäristöministeriön raportteja 8/2012 ja 6/2018.

hakiessaan valtion rahoittamaa vuokra-asuntoa, tyypillisesti kunnan tai kaupungin vuokra-asuntoa”.²²

Poliisin harjoittama syrjintä ja romanien asiaton kohtelu oikeusistuimissa

Julkisvallan virkamiehen toimien herättämään luottamukseen liittyy läheisesti virkamiehen käytös sekä virassa että sen ulkopuolella. Virkamiehiä koskeva laki vaatii sekä valtion että kuntien virkamiehiä käyttäytymään tavalla, jota heidän asemansa ja tehtävänsä edellyttävät. Virkamiesten, jotka toimivat erityistä luottamusta ja arvostusta edellyttävissä viroissa, täytyy myös virka-ajan ulkopuolella käyttäytyä tavalla, joka on sopusoinnussa heidän asemansa kanssa. Eräs poliisi lähetti yksityiseltä Twitter-tililtään viestin (romanivitsin), joka ei ollut yhteensopiva virkamieheltä vaaditun eettisen käytöksen kanssa. Poliisityön luonteen vuoksi poliisien toimintaan kohdistuu voimakkaita odotuksia puolueettomuuden suhteen. Laki vaatii poliiseja noudattamaan korkeita eettisiä standardeja toiminnassaan ja tämä on erityisesti ulotettu koskemaan myös yksityiselämää. Kaiken lisäksi tässä tapauksessa kyseinen poliisi oli ylikonstaapeli, joka teki paljon poliisityötä sosiaalisessa mediassa ja oli julkisuuden henkilö. Yleisön olisi vaikea erottaa missä ominaisuudessa kyseinen poliisi toimi sosiaalisen median viestinnässään. Käytännössä poliisi ei voi erottaa itseään virallisesta roolistaan, erityisesti viestiessään poliisiasioista.²³

Romanivankien asema

Joissakin vankiloissa romanivangit sijoitetaan aina suljetuille osastoille (ja siten heidän toimintaansa rajoitetaan). Vankiloita on vaadittu korjaamaan romanivankien asemaa, olosuhteita ja mahdollisuuksia olla aktiivisia, ja ottamaan huomioon Rikosseuraamusviraston tasa-arvosuunnitelman vaatimat toimintamallit. Tasa-arvosuunnitelman mukaan jokaiseen yksikköön tulisi nimetä henkilökuntaa huolehtimaan vähemmistöön kuuluvista ja aktiivisesti luomaan suhteita vähemmistövankeihin. Suunnitelmaa edellyttää myös puuttumista kaikkeen rasistiseen puheeseen ja kaikkien esiin tulevien tapausten tallentamista. Vankien tulisi saada pitää omia vaatteitaan vierailujen aikana.²⁴

Tämä pätee myös romanin naisvankien pitämiin hameisiin.²⁵

Oikeusapu²⁶

Oikeusapupalvelu on kaikkien kansalaisten saatavilla. Romanijärjestöt tuntevat oikeusapujärjestelmän ja voivat ohjata asiakkaansa ottamaan heihin yhteyttä, ja jotkut romanit ovat sitä myös käyttäneet.²⁷ Osa on ollut tyytyväisiä, osa ei, mutta tyytyväisyys riippuu enemmän tapausten tuloksista kuin oikeusavun laadusta. Oikeusprosessi kanteineen, kärjöönteineen ja valituksineen on usein pitkä ja hidas, ja monissa tapauksissa tuloksena ei ole rahallista korvausta vaan kirjoitettu lausunto. Siten kynnys aloittaa prosessi on edelleen liian korkea kenelle tahansa keskivertokansalaiselle romanit mukaan lukien.²⁸

Suomessa on ollut monta erityisesti romanin naisiin keskittyvää projektia, joista monet on toteuttanut vuonna 1906 perustettu, vanhin kansallinen romanijärjestö Romano Missio.²⁹ Romano Missio on valtakunnallinen lastensuojelu- ja sosiaalipalvelujärjestö. Se tarjoaa

²² Vähemmistövaltuutettu 2014, s. 39 ks.: https://www.syrjinta.fi/documents/10181/10850/52878_romaniselvitys_verkkoon+%281%29.pdf/584516fc-d3a7-4f88-8ecc-c8b2271ebf41.

²³ Poliisimiehen käytös (4670/4/12). Eduskunnan oikeusasiamies, Vuosikertomus 2013, s. 108.

²⁴ Eduskunnan oikeusasiamies, Vuosikertomus 2015.

²⁵ Eduskunnan oikeusasiamies, Vuosikertomus 2016.

²⁶ Oikeusapu, ks.: <https://oikeus.fi/oikeusapu/fi/>

²⁷ Tieto Suomen Romaniyhdistys ry:ltä.

²⁸ Aaltonen, Heino & Villa, Sisäasianministeriö 13/2013.

²⁹ Lisätietoa, ks.: <http://romanomissio.fi/romanomissio/>

myös kristillisiä palveluja ja koulutuspalveluja romaneille. Sen projekteihin kuuluvat Naisten vuoro 2010-2014, Muutoksen vuoro 2015-2016 ja vuonna 2017 alkanut Naisten Kulma. Aloite tuli Vanajan vankilasta, jossa oli huomattu, että vankilassa tulee kiinnittää huomiota romaninaisten erityistarpeisiin. Projektien tavoitteet olivat ja edelleen ovat luoda yhteistyötä romaninaisten ja henkilökunnan välille, tarjota tukipalveluja vankilassa, luoda ja käyttää kulttuurisensitiivistä, kuntouttavaa romaninaisille tarkoitettua *Voiva*-ohjelmaa rikoksesta tuomittujen henkilöiden henkilökohtaiseen kasvuun, uusintarikollisuuden ehkäisyyn, ja luoda verkosto auttamaan vankilasta vapautuneita romaninaisia heidän pyrkimyksessään elää ilman rikoksia.

ROMANIVASTAISUUTEEN TARTTUMINEN

Syrjinnän vastaisen taistelun institutionaaliset puitteet ja romanivastaisuuteen puuttuminen

Yhdenvertaisuusvaltuutetun raportin mukaan 87 % syrjintää, romanivastaisuutta tai vihapuhetta/-rikoksia kohdanneista romaneista ei tehnyt siitä ilmoitusta.³⁰ Kuten aiemmin mainittiin, kysely lähetettiin romanasioiden kanssa toimiville tahoille. Oli myös suhteellisen vaikea saada romanivastaisuutta koskevia vastauksia. Syy tähän on saattanut olla käsitteen tuntemattomuus. Suomessa rasismien ja syrjinnän vastaiset lait seuraavat Tasa-arvolain toimeenpanon henkeä yksilön oikeuksien näkökulmasta, ei etnisten/rodullisten/kulttuuristen ryhmien. Tämä tarkoittaa, että Suomessa ei ole erityisiä romaneihin kohdistuvan rasismien tai syrjinnän vastaisia kampanjoita, vaan romanit ovat mukana yleisissä rasismien ja syrjinnän vastaisissa kampanjoissa. Romaneilla on vahva identiteetti nimenomaan suomalaisina romaneina (he painottavat usein että ”me olemme suomalaisia romaneja”) eivätkä he pidä siitä, että heidät rinnastetaan myöhemmin tulleisiin ryhmiin. Tätä voi pitää myös romanivastaisuutta ehkäisevän työn varjopuolena.

Lisäksi romanipoliittisessa ohjelmassa romanivastaisuus on lähinnä alaviitteenä, mainittuna mutta ei pääsyynä ulossulkemiseen tai ensisijaisesti hoidettavana asiana. Koska romaneille tasaveroisten mahdollisuuksien puute esimerkiksi työmarkkinoilla on tosiasia, romanivastaisuuteen pitäisi kiinnittää enemmän huomiota.

Vihapuhetta ja viharikoksia vastaan toimiminen

Kesäkuussa 2017 Helsingin poliisilaitos perusti sosiaalisessa mediassa esiintyvän vihapuheen vastaisen yksikön. Yksikön tehtävinä on estää, selvittää ja tutkia ensisijaisesti sellaista vihapuhetta, joka täyttää rangaistavan rikoksen tunnusmerkit. Tähän asti he ovat löytäneet yli viisikymmentä tapausta, joista noin puolet on edennyt oikeuskäsittelyyn asti.

Vuosien 2013 ja 2017 välillä Suomen Punainen Risti toteutti rasismien vastaisen kampanjan. Se oli maanlaajuinen projekti, joka tarttui vihapuheeseen monin eri keinoin. Se suoritettiin yhteistyössä monien järjestöjen kanssa, joista yksi oli Romano Missio.³¹ Projektin koordinaattori raportoi, että useimmissa heidän käsittelemissään tapauksissa kyse oli romaneista, jotka kohtasivat syrjintää julkisissa tiloissa kuten ostoskeskuksissa, ravintoloissa jne. Kampanjan tavoitteena oli lisätä tietoisuutta rasismista suomalaisessa yhteiskunnassa.

Helsingin seudun liikenne, Ihmisoikeusliitto ja Tampereen kaupunki toteuttivat vuosina 2016 ja 2017 kampanjat ”Seis! Päätepysäkki syrjinnälle”, jossa matkustajille kerrottiin kuinka puuttua vihapuheeseen ja viharikoksiin. Projektissa tehtiin videoita ja esitteitä, ja mukaan kutsuttiin vähemmistöjen edustajia, mukaan lukien romaneja. Aiemmassa projektissaan HSL pyysi matkustajia kertomaan sosiaalisessa mediassa tarinoitaan siitä, miten he olivat edistäneet turvallista matkustamista. Kampanja on laajenemassa muihin kaupunkeihin ja tähtää konkreettisemmin antamaan välineitä viharikoksiin ja vihapuheeseen puuttumiseen.

Romanien tietoisuus syrjinnästä, romanivastaisuudesta ja viharikoksista

Kevään ja alkukesän 2018 aikana romanit alkoivat jakaa sosiaalisessa mediassa videoita tilanteista, joissa heitä oli syrjitty. Nämä tapaukset sattuivat huoltoasemalla, terveyskeskuksissa ja huvipuistossa. Samaan aikaan oli Internetissä monia syrjinnästä kertovia videoita/tarinoita sekä sosiaalisessa mediassa huomiota saaneista tapauksista kirjoitettuja artikkeleita.

Useampien syrjinnästä kertovien videoiden lataamiseen juuri tuolloin ei ole mitään yksittäistä syytä. Se kuitenkin viittaa siihen, että romanit ovat tulossa tietoisemmiksi

³⁰ Yhdenvertaisuusvaltuutetun vuosiraportti 2014.

³¹ Lisätietoa, ks.: <http://www.romanomissio.fi/>

oikeuksistaan ja vastustavat julkisissa tiloissa kohtaamaansa syrjivää kohtelua. Koska romanipoliittinen ohjelma ei painota syrjintää ja romanivastaisuutta, olisi hyvin suositeltavaa että Romaniasiaain neuvottelukunta yhdessä romanijärjestöjen ja virallisten tahojen kanssa edistäisi tietoisuutta näistä käsitteistä sekä romanien että paikallisviranomaisten keskuudessa. Tämän seurauksena syrjivät käytännöt vähenisivät, kun romanien kohtaama syrjintä paljastuisi.

SUOSITUKSET

Hallinto ja yleiset toimintapuitteet

1. Suomen romanipoliittinen ohjelma on valtiollisella tasolla osa valtavirtaa ja hyvä esimerkki romanien institutionaalisen edustuksen tärkeyden tunnistamisesta. Yksi valtiollinen hyvä käytäntö on Romanien koulutusyksikkö. Seuraava askel, joka saattaa lisätä romanipoliittisen ohjelman vaikutusta, on tuoda se paikallistasolle. Alhaalta ylöspäin suuntautuva lähestymistapa konkretisoisi Ohjelman tavoitteet tehokkaammin.
2. Jotta voidaan vaikuttaa romanien integraatioon, sosiaaliseen osallisuuteen ja yhteiskuntaan osallistumiseen, paikallistoimijoiden tulee olla voimakkaasti mukana, ja resursseja tulee ohjata paikallistasolle.
3. Romanipoliittisessa ohjelmassa ei huomioida romaniväestön monimuotoisuutta. Palautteen mukaan naiset, nuoret ja muut "vähemmistön sisäisten vähemmistöt" eivät ole edustettuina ohjelmassa. Tämä pitää tuoda esiin kansallisessa romanistrategiassa.
4. Koska romanipoliittinen ohjelma on hallinnollinen asiakirja myös sosiaalisten ja kulttuuristen oikeuksien vaatimiseksi, sen vaarana on vahvistaa olemassa olevia stereotyyppioita ja jättää huomiotta ryhmän sisäiset eroavaisuudet, sekä tehdä romaneista uhreja. Siitä näkökulmasta romanien toimijuutta ja osallisuutta tulee painottaa enemmän ja niitä tulee myös painottaa selvemmin kaikissa Neuvottelukunnan ja muiden toimijoiden dokumenteissa.
5. Valtionbudjetista tulee kohdentaa taloudellisia resursseja romanipoliittisen ohjelman toteutukseen paikallistasolla.

Syrjinnän vastainen toiminta

6. Vähemmistövaltuutetun kyselyissä romaneja pidetään usein eniten syrjittynä ryhmänä. Tähän ongelmaan tulee tarttua tehokkaammin, kiinnittäen erityistä huomiota rakenteelliseen syrjintään (esimerkiksi työllistymisessä positiivinen erityiskohtelu voisi auttaa romaneja). Romanien työttömyyden ja työmarkkinoilla tapahtuvan syrjinnän ratkaisun tulee olla osa työ- ja elinkeinoministeriön strategiaa.

Romanivastaisuuden puuttuminen

7. Romanipoliittisen ohjelman tulee painottaa romanivastaisuuden vaikutusta selvemmin kuin tämän hetkisissä asiakirjoissa. Se on asia, johon Romaniasian neuvottelukunnan tulee puuttua. On syytä kehittää paikallisviranomaisille sekä romaneille suunnattu tietoisuutta lisäävä kampanja. Kampanja tulee kehittää yhteistyössä Neuvottelukunnan, romanijärjestöjen ja viranomaisten kanssa.

KIRJALLISUUS

- Eduskunnan oikeusasiamies. *Poliisimiehen käytös* (Dnro 4670/4/12).
[http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?\\${APPL}=ereoapaa&\\${BASE}=ereoapaa&\\${THWIDS}=0.55/1566195955_27719&\\${TRIPPIFF}=PDF.pdf](http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?${APPL}=ereoapaa&${BASE}=ereoapaa&${THWIDS}=0.55/1566195955_27719&${TRIPPIFF}=PDF.pdf)
- Eduskunnan oikeusasiamies. *Toimintakertomus vuosi 2013*. Saatavilla:
<https://www.oikeusasiamies.fi/documents/20184/42383/2013-fi>.
- Finlex. *Perusopetuslaki* (628/1998). Saatavilla:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1998/19980628>
- Finlex. *Valtioneuvoston asetus valtakunnallisesta romaniasiaain neuvottelukunnasta ja alueellisista romaniasiaain neuvottelukunnista* (1019/2003). Saatavilla:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2003/20031019>
- Finlex. *Valtioneuvoston asetus valtakunnallisesta romaniasiaain neuvottelukunnasta ja alueellisista romaniasiaain neuvottelukunnista annetun valtioneuvoston asetuksen 7 §:n muuttamisesta* (1350/2009). Saatavilla:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20091350>
- Finlex. *Yhdenvertaisuuslaki* (1325/2014). Saatavilla:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>
- Friman-Korpela, S. 2009. *Romanipolitiikasta romanien politiikkaan. Poliittisen asialistan ja toimijakonseption muutos 1900 -luvun jälkipuoliskon Suomessa*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Huttu H., Laiti M. & Lindberg S. (Eds.). 2014. *Järjestörompo. Perustuu Suomen romanipoliittiseen ohjelmaan*. Fintiko Romano Forum – Suomen Romanofoorumi ry, Juutiprint, Vantaa.
- Nordberg C. 2007. *Boundaries of Citizenship, the Case of the Roma and the Finnish Nation-State*. SSKH, skritter 23. Swedish school of Social Science, University of Helsinki.
- Rajala, S. & al. 2011. *Romanioppilaiden perusopetuksen tilannekatsaus 2010-2011 ja toimenpide-ehdotukset*. OPH Raportit ja selvitykset 2011. Juvenes Print - Tampereen yliopistopaino Oy 2011.
- Rastas, A. 2005. *Racializing categorization among young people in Finland*. *Nordic Journal of Youth Research*. Vol 13(2): 147-166.
- Rorke, B. 2014. *Roma integration and 'a normal way of living'*. Open Democracy. Saatavilla: <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/bernard-rorke/roma-integration-and-normal-way-of-living>
- Sisäasiainministeriö & Opetushallitus 2007. *Romanin ja poliisin kohdatessa*. Saatavilla:
http://www.oph.fi/download/46738_romaninjapoliisinkohdatessa.pdf
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2009. *ROMPO Suomen romanipoliittinen ohjelma. Työryhmän esitys*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 48. Saatavilla:
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-2912-8>
- Suonoja K. & Lindberg V., 2000. *Romanipolitiikan strategiat*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1999:9. Helsinki. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201504224875>
- Syrjä, H. 2008. *Romanien työllistyminen tutkimuksellisenä haasteena*. Työpoliittinen aikakauskirja, Katsauksia ja keskusteluja 4/2008
- Törmä S., Huotari K. & Tuokkola, K, 2012. *Romanien asuminen ja yhdenvertaisuus*. Ympäristöministeriön raportteja 8. Helsinki. Saatavilla:
<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10138/41411>

Törmä, S. Huotari, K. 2018. *Romanien asumisen yhdenvertaisuuden seurantaselvitys*. Ympäristöministeriön raportteja 6. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4783-8>

Vermeersch, P. 2006. *Romani Movement. Minority Politics & Ethnic Mobilization in Contemporary Central Europe*. Berghahn Books, New York

Vähemmistövaltuutettu 2014. *Erlaisena arjessa – selvitys romanien syrjintäkokemuksista*. Vähemmistövaltuutettu, julkaisusarja 15, Helsinki

Vähemmistövaltuutetun vuosikertomukset 2003-2014. Saatavilla: www.syrjinta.fi/julkaisut/vahemmistovaltuutettu

Yhdenvertaisuusvaltuutetun vuosikertomukset 2015 ja 2016. Saatavilla: www.syrjinta.fi/julkaisut

